

AVRUPA BİRLİĞİ VE TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNDE PİYASA YAPISI

Yrd. Doç. Dr. Tuncay ÇELİK*

ÖZET

Bu çalışmada, yeni ampirik endüstri iktisadı (YAEİ) kapsamında geliştirilmiş modellere dayanan çalışmalardan elde edilen bulgular ışığında Avrupa Birliği ve Türk bankacılık sektörü piyasa yapılarının 1990'lı yıllar için bir karşılaştırmasını yapmak amaçlanmıştır. Sonuç olarak 1990'lı yıllarda Avrupa Birliği ve Türk bankacılık sektörleri monopolcü rekabet yapısı göstermektedir.

ABSTRACT

In this study, the market structure in EU and Turkish Banking sector are evaluated in the light of empirical findings obtained from studies carried out in the context of NEIO during 1990's. Briefly, the findings of this study indicate that the structure of the EU and the Turkish Banking Sector can be characterized by a monopolistic competition during the 1990's.

GİRİŞ

Avrupa Birliği ve Türkiye'de 1980'li yılların başından itibaren finansal alanda serbestleşme süreci yaşanmaya başlamıştır. Finansal alanda serbestleşme ile finans sektöründe, özellikle de bu sektör içinde en önemli paya sahip olan bankacılıkta etkinlik ve rekabetin artması beklenmiştir. Avrupa Birliği (AB), bu amaç doğrultusunda ortak rekabet politikası kapsamında birliğe bağlı ülkelerde finansal faaliyet yürüten firmalar arasında rekabet eşitliğini sağlamaya yönelik yasal ve ekonomik düzenlemeleri hızla uygulamaya koymuştur. Ülkemizde de finansal alanda rekabeti düzenleyici uygulamalar sık sık yürürlüğe girmiştir. AB ve Türkiye'de yaşanan finansal serbestleşme sürecine

---

* Niğde Üniversitesi, İ.İ.B.F., İktisat Bölümü

geçişin ardından bankacılık sektöründe piyasa yapısının belirlenmesi konusunda yapılan çalışmalar hızla artmaya başlamıştır.

Bankacılık sektöründe piyasa yapısının belirlenmesi konusunda literatürde iki farklı yaklaşım yer almaktadır. İlk olarak geleneksel endüstri iktisadı, Yapı-Davranış-Performans (YDP) (Structure-Conduct-Performance (SCP)) yaklaşımına dayanmaktadır. Bu yaklaşım temelde yüksek yoğunlaşmanın firmalar arası işbirliğini (collusion) arttırdığı ve bunun da normal üstü karlara (piyasa gücüne) neden olduğu varsayımına dayanır¹. Daha sonra etkin yapı hipotezinde (efficient structure) yoğunlaşmanın, piyasadaki en etkin (düşük maliyetli) firmaların daha yüksek karlar ve piyasa payları elde etmelerinden kaynaklandığı ileri sürülmüştür². Literatürde bu iki hipotez; Smirlock (1985), Evanoff ve Fortier (1988), Molyneux (1993), Altunbaş ve Molyneux (1994), Berger (1995), Pilloff ve Rhoades (2002) gibi araştırmacıların farklı ülke çalışmalarıyla, Denizler ve Çilli (1989), Denizler (1997), Kaya (2002) ve Okumuş'un (2002) çalışmalarıyla da Türkiye için sınanmıştır.

İkinci olarak Yeni Ampirik Endüstri İktisadı (YAEİ) (New Empirical Industrial Organization (NEIO)) kapsamında bankacılık sektöründe piyasa yapısının belirlenmesi konusunda Panzar ve Rosse (Rosse ve Panzar (1977), Panzar ve Rosse (1987)) ile Bresnahan (1982) ve Lau (1982) tarafından geliştirilen yöntemleri kullanan çalışmalar, yukarıda belirtilen işbirliği hipotezinin aksine, yoğunlaşmanın yüksek olduğu piyasaların da rekabetçi bir yapı sergileyebileceğini göstermiştir. Bunlar arasında Shaffer (1982), Nathan ve Neave (1989), Molyneux ve diğerleri (1994), Vesala (1995) ve Coccoresse (2004)'un çalışmaları sayılabilir. Son yıllarda bankacılık sektöründe piyasa yapısının belirlenmesi konusunda yapılan ampirik çalışmalarda bu yöntemlerin geleneksel yaklaşıma göre daha çok tercih edildiği de gözlenmektedir.

Çalışmamızda, 1990'lı yıllarda Avrupa Birliği (AB) ve Türk bankacılık sektöründe piyasa yapılarını, literatürde yer alan YAEİ

---

¹ BAIN, J.S. (1951), "Relation of Profit Rate to Industry Concentration", Quarterly Journal of Economics, 65, 293-324.

² DEMSETZ, H (1973), "Industry Structure, Market Rivalry, and Public Policy", Journal of Law and Economics, 16,(1), 1-9.

çalışmalarından elde edilen bulgular ışığında karşılaştırmak amaçlanmıştır. Bu amaçla, endüstri iktisadında görece daha yeni ve daha tercih edilir duruma gelmiş olan ikinci yaklaşım kapsamında geliştirilmiş modellere dayanan ampirik çalışmalardan elde edilen bulgular dikkate alınmıştır. Çalışmamızın birinci bölümünde bankacılık sektöründe piyasa yapısının belirlenmesine yönelik olarak literatürde yoğun olarak kullanılan Panzar ve Rosse (1987) modeli kısaca özetlenmiştir. İkinci bölümde AB bankacılık sektörü üzerine yapılmış olan literatür özetlenmiş ve AB bankacılığının 1990'lı yıllarda sahip olduğu piyasa yapısı için genel bir yargıya varılmıştır. Üçüncü bölümde, Türk bankacılık sektöründe piyasa yapısını belirlemeye yönelik YAEİ çalışmaları özetlenmiş ve piyasa yapısı hakkında genel bir yargıya ulaşılmaya çalışılmıştır. Son bölümde ise elde edilen bulgular ışığında bankacılık sektöründe piyasa yapısı, AB ve Türkiye açısından karşılaştırılmış, genel bir değerlendirme ile çalışmamız son bulmuştur.

I. BANKACILIK SEKTÖRÜNDE PİYASA YAPISININ BELİRLENMESİ : TEORİK MODEL

Literatürde bankacılık sektörü için yapılan piyasa yapısı tahminine yönelik YAEİ çalışmalarında genel olarak Panzar ve Rosse (1987) modeli kullanılmaktadır³. Bu model yanında çok sık olmasa da Bresnahan (1982) tarafından geliştirilen yöntemin de kullanıldığı görülmektedir⁴. Panzar ve Rosse modelinin spesifik banka verisi kullanımına olanak sağlaması ve piyasa yapısı hakkında Bresnahan yöntemine göre daha kesin bilgi vermesi nedeniyle literatürdeki ampirik çalışmalarda daha çok kullanıldığı gözlenmektedir. Bu nedenle aşağıda bu modelden kısaca bahsedilmiştir.

A) PANZAR VE ROSSE MODELİ

Panzar ve Rosse (Rosse ve Panzar 1977; Panzar ve Rosse 1987), herhangi bir firma ya da endüstriye ait indirgenmiş formda bir

---

³ PANZAR, J. C. ve ROSSE, J. N. (1987) "Testing for "Monopoly" Equilibrium", Journal of Industrial Economics, 35, s.443-456.

⁴ BRESNAHAN, T. F. (1982) "The Oligopoly Solution Concept is Identified", Economics Letters, 10, s.87-92.

gelir denkleminde tahmin edilen faktör fiyatlarına göre gelir esneklikleri toplam değerinin, bu firma ya da endüstrinin sahip olduğu piyasa gücü hakkında kesin bilgiler verdiğini teorik olarak göstermişlerdir. Panzar ve Rosse'nin metodolojisinde, indirgenmiş formda gelir (hasılat) denkleminde elde edilen faktör fiyatlarına göre gelir esneklikleri toplam değeri " H " sembolü ile gösterilmekte ve " H istatistiği" olarak adlandırılmaktadır. Bu metoda göre indirgenmiş formda bir gelir denkleminde tahmin edilen H 'ın alacağı farklı değerler, değişik tipte piyasa yapılarını temsil etmektedir.

Panzar ve Rosse modelinde tahmin edilen indirgenmiş formda gelir denklemi aşağıda verilmiştir⁵:

$$\ln R = j_0 + \sum_{k=1}^m h_k \ln W_{k_i} + j_1 \ln A_i + j_2 \ln K_i \quad i=1, \dots, n \quad (1)$$

Burada R firma ya da endüstri gelirini, W girdi fiyat vektörünü, A talebi etkileyen değişkenler vektörünü, K da kapasiteyi temsil eden diğer değişkenler vektörünü temsil etmektedir. (1) numaralı denklem ekonometrik olarak tahmin edildiğinde, elde edilen h_k ($k=1, \dots, m$) parametreleri tahmin değerlerinin toplamı (faktör fiyatlarına göre gelir esneklikleri toplamı) Panzar-Rosse H istatistiği değeri için bir tahmin vermiş olacaktır. Diğer bir deyişle, Panzar-Rosse H istatistiği değerini, (1) numaralı denklemi tahmin etmek suretiyle, $\sum_{k=1}^m h_k$ şeklinde hesaplamak mümkündür. Faktör fiyatları gelir esneklikleri toplamı olan $H \leq 0$ olduğunda piyasa yapısı monopolü, $0 < H < 1$ olması durumunda monopolcü rekabeti ve $H = 1$ olması durumunda da piyasa yapısı tam rekabeti ifade etmektedir. Ampirik analizlerde $H \leq 0$ hipotezinin reddedilmesi monopol modelini dışlarken $H \leq 1$ hipotezinin reddedilmesi her üç piyasa yapısının da destek bulmaması anlamına gelecektir. Öte yandan hem $H \leq 0$ hem de $H = 1$ hipotezinin reddedilmesi ise ($H \leq 1$ hipotezi reddedilmemek kaydıyla) ele alınan üç modelden sadece monopolcü rekabetin geçerli olabileceği anlamına gelecektir⁶.

⁵ Model ve H istatistiğinin detaylı çıkarımları için Panzar ve Rosse (1987), Vesala (1995) ve Çelik (2004)'e bakılabilir.

⁶ PANZAR ve ROSSE (1987), s.453.

Bankacılık sektöründe piyasa yapısının belirlenmesi konusunda yapılan ampirik çalışmalar, Panzar ve Rosse (1987) H istatistiği tahminine yöneliktir. AB bankacılığı üzerine yapılan çalışmaların bir çoğu, Türk bankacılık sektörü üzerine yapılmış çalışmaların ise tamamı $PR H$ istatistiği tahminine yöneliktir.

II. AB BANKACILIK SEKTÖRÜNDE PİYASA YAPISI

Avrupa Birliği'nde, finansal sektörde rekabeti arttırabilmek amacıyla bu alanda serbestleşme kaçınılmaz görülmüş ve 1985 yılında yayınlanan "Beyaz Kitap" ile finansal alanda serbestleşme süreci başlatılmıştır. Bankacılık sektörü açısından ise 1993 yılında uygulamaya konulan "İkinci Bankacılık Yönergesi (Second Banking Act)", bu sektörde serbestleşmenin başlangıcını oluşturmuştur. Bu yönerge ile birlik içinde tek bir bankacılık lisansı (single banking licence) uygulamasına geçilmiş ve üye ülkelerden birinde bankacılık hizmeti veren bir kurumun diğer bir üye ülkede hiçbir izine gerek duymaksızın bankacılık hizmeti verebilecek konuma gelmesi sağlanmıştır. Birlik içinde uygulamaya konulan bu yeni düzenlemelerden sonra AB bankacılık sektöründe banka birleşmelerinin de etkisiyle banka sayısı 1997'de 9100'den 2003'de 7500' gerilemiş ve sektörde yoğunlaşma artma eğilimine girmiştir⁷. Tek Bankacılık Lisansı'nın uygulamaya konulmasının ardından da AB bankacılığında piyasa yapısının irdelenmesi, yapılan ampirik çalışmalarla hız kazanmaya başlamıştır. Aşağıdaki tabloda AB bankacılık sektörü üzerine yapılmış olan YAEİ çalışmalarından bazıları özetlenmiştir.

---

⁷ ECB (European Central Bank) (2004), *Report on EU Banking Structure*, Frankfurt, November, s.12.

Tablo 2: AB Bankacılık Sektöründe Piyasa Yapısı (YAEİ çalışmaları)

Yazarlar	Dönem	Ülke	Sonuç
Molyneux ve diğ (1994).	1986-89	Fransa, Almanya, İspanya, İngiltere. İtalya	MR M
Hondroyiannis ve diğ. (1999)	1993-95	Yunanistan	MR
Bikker ve Groeneveld (2000)	1989-96	15 AB Ülkesi	MR
De Bandt ve Davis (2000)	1992-96	Fransa, Almanya, İtalya, ABD	BB:MR KB:M
Bikker ve Haaf (2002)	1988-98	23 endüstrileşmiş ülke	MR
Claessens ve Leaven (2004)	1994-01	50 ülke	MR*
Coccorese (2004)	1997-99	İtalya	MR
Weill (2004)	1994-99	12 AB Ülkesi	MR
Casu ve Girardone (2006)	1997-03	15 AB ülkesi	R**
Fillipaki ve Staikouras (2006)	1998-02	15 AB ülkesi ve 10 yeni üye	MR

M: Monopol, MR: Monopolcü rekabet, BB: Büyük bankalar, KB: Küçük bankalar

* : 50 ülkenin çoğunda monopolcü rekabet

** : Bu çalışmada Belçika ve Lüksemburg'da rekabet diğer ülkelere göre daha yüksek iken, Avusturya ve Danimarka'da ise daha düşüktür.

Molyneux ve diğerleri (1994), Yeni Ampirik Endüstri İktisadı kapsamında geliştirilen Panzar ve Rosse (1987) metodunu Almanya, İngiltere, Fransa, İtalya ve İspanya gibi bazı Avrupa Birliği üyesi ülkelerin bankacılık sektörüne uygulamışlardır. 1986–1989 dönemi için yapılan tahminlerden elde edilen Panzar ve Rosse H istatistiği değeri Almanya (1987 yılı hariç), İngiltere, Fransa ve İspanya için pozitif ve sıfırdan anlamlı biçimde farklı bulunmuştur. Bu sonuç, ilgili ülkelerde bankacılık sektörünün monopolcü rekabet yapısına sahip olduğunu göstermektedir. Sadece farklı olarak İtalya için tahmin edilen H değeri, 1987 ve 1989 yıllarında bu ülkede bankacılık sektörünün kısa dönemde monopol yapısı gösterdiğini işaret etmiştir⁸.

Hondroyiannis ve diğerleri (1999), Panzar ve Rosse (1987) modelini Yunanistan bankacılığına uygulamışlardır. 1993–1995 dönemini kapsayan tahminlerde Hondroyiannis ve diğerleri, Yunan bankacılık sektörünün ele alınan dönemde monopolcü rekabet yapısı

⁸ MOLYNEUX, P., WILLIAMS, L. ve THORNTON, J. (1994) "Competitive Conditions in European Banking", Journal of Banking and Finance, .18, s.445-459.

gösterdiği sonucuna ulaşmışlardır⁹.

Bikker ve Groeneveld (2000), Panzar ve Rosse (1987) modelini piyasa yapısını belirlemek için AB bankacılık sektörüne uygulamışlardır. 1989–1996 dönemi için yapılan tahminlerde 892 banka dikkate alınmıştır. Bikker ve Groeneveld, tahmin ettikleri Panzar ve Rosse H istatistiği değerlerine göre ele alınan dönemde AB bankacılığının monopolcü rekabet yapısı gösterdiği sonucuna ulaşmışlardır¹⁰.

De Bandt ve Davis (2000), Panzar ve Rosse (1987) piyasa yapısı tahmin metodunu Fransa, Almanya, İtalya ve Amerika bankacılık sektörüne uygulamışlardır. 1992–1996 dönemi için yapılan çalışmada 109 Fransız, 313 Alman, 84 İtalyan ve 251 Amerikan bankası dikkate alınmıştır. De Bandt ve Davis büyük ve küçük ölçekli olmak üzere iki gruba ayırdıkları bankalar için tahminlerine Almanya ile başlamışlardır. Almanya’da büyük bankaların monopolcü rekabet yapısı gösterdiğini belirten De Bandt ve Davis, küçük bankalar için elde edilen H değerinin sıfıra çok yakın olsa bile piyasa yapısının monopolcü rekabet tarafından karakterize edildiğini söylemişlerdir. Fransa’da küçük bankalar monopolcü bir yapı sergilerken büyük bankaların monopolcü rekabet yapısı sergilediği görülmüştür. İtalya’da bankacılık sektörü monopolcü rekabet yapısı sergilemektedir. Molyneux ve diğerlerinin (1994) de belirttiği gibi 1986 ve 1989’da İtalya bankacılığı monopolcü bir yapı sergilerken De Bandt ve Davis’e göre İtalyan bankacılığında 1990’larda rekabet artmıştır¹¹.

Bikker ve Haaf (2002), Panzar ve Rosse (1987) ile Bresnahan’ın (1982) piyasa yapısı tahmin yöntemini 17 Avrupa ve 6 Avrupa dışında yer alan ülke grubuna uygulamışlardır. Çalışmada 1988–1998 dönemi ve 5444 banka dikkate alınmıştır. Bikker ve Haaf,

---

⁹ HONDROYIANNIS, G., LALOS, S. ve PAPAPETROU, E. (1999) “Assessing Competitive Conditions in the Greek Banking System”, *Journal of International Financial Markets, Institutions and Money*, 9, (4), s.377-391.

¹⁰ BIKKER, J. A. ve GROENEVELD, J. M. (2000), “Competition and Concentration in the EU Banking Industry”, *Kredit und Kapital*, 33, s.62-98.

¹¹ DE BANDT, O. ve DAVIS, E. P. (2000) Competition, Contestability and Market Structure in European Banking Sectors on the Eve of EMU, *Journal of Banking and Finance*, 24, s.1045-1091.

bankaları sahip oldukları toplam varlıklarına göre büyük, orta ve küçük olmak üzere üç ayrı kategoriye ayırmışlardır. Bikker ve Haaf, çalışmalarında dikkate aldıkları AB üyesi ülkeler için tahmin ettikleri Panzar ve Rosse H istatistiği değerlerinin genelde monopolcü rekabet yapısını, Bresnahan modeli tahmin sonuçlarının ise daha rekabetçi bir piyasa yapısını gösterdiğini belirtmişlerdir. Bununla birlikte yazarlara göre genel olarak AB üyesi ülkelerde büyük bankalar küçüklere göre daha rekabetçi bir yapıya sahiptirler¹².

Coccorese (2004), Panzar ve Rosse (1987) modelini İtalya bankacılığına uygulamıştır. Coccorese, Kuzey Batı, Kuzey Doğu, Merkez, Güney ve Adalar şeklinde dört bölgeye ayırdığı İtalya’da bu bölgelerde faaliyet gösteren bankaların 1997–1999 döneminde gösterdikleri rekabeti test etmiştir. Bu şekilde hem bölgesel hem de ülke genelinde bankacılık sektörünün sahip olduğu piyasa yapısı hakkında bilgi edinilebileceğini belirten Coccorese, çalışmasında 204 bankayı dikkate almış ve panel veri kullanmıştır. Coccorese, tahmin ettiği Panzar ve Rosse H istatistiği değerini sıfırdan farklı bulmuştur. İtalya’da ülke genelinde bankacılık sektörünün monopolcü rekabet yapısı gösterdiğini belirten Coccorese, bu yapının bölgesel düzeyde farklılık gösterdiğini, özellikle ülkenin kuzeyinde rekabetin güneyden daha yüksek olduğunu da vurgulamıştır¹³.

Weill (2004), Panzar ve Rosse (1987) modelini 12 Avrupa Birliği üyesi ülkenin bankacılık sektörüne uygulamıştır. 1994–1999 dönemini kapsayan çalışmada Weill, bu ülkelerde bankacılık sektörü piyasa yapısının monopolcü rekabet olduğu sonucuna ulaşmış fakat dönem sürecince rekabetin azaldığını belirtmiştir¹⁴.

Classens ve Laeven (2004), Türkiye’nin de dahil olduğu 50 ülkeyi kapsayan çalışmalarında her ülke için Panzar ve Rosse H istatistiği değerleri tahmin etmişlerdir. 1994–2001 dönemini kapsayan

---

¹² BIKKER, J. A. ve HAAF, K. (2002) “Competition, Concentration and their Relationship: An Empirical Analysis of the Banking Industry”, *Journal of Banking and Finance*, 26, s.2191-2214.

¹³ COCCORESE, P. (2004) *Banking Competition and Macroeconomic Conditions: A Disaggregate Analysis*, *International Financial Markets, Institutions and Money*, 14, s.203-219.

¹⁴ WEILL, L. (2004) “On the Relationship Between Competition and Efficiency in the EU Banking Sector”, *Kredit und Capital*, 37, (3),s.329-359.

çalışmada her yıl için ortalama 6755 banka dikkate alınmıştır. Classens ve Laeven, AB üyesi ülkeler için tahmin edilen H değerlerinin bazı ülkelerde daha yüksek bir rekabeti işaret etse de, AB bankacılık sektöründe genel olarak monopolcü rekabet piyasasının hakim olduğunu belirtmişlerdir¹⁵.

Casu ve Girardone (2006), 15 AB üyesi ülkenin bankacılık sektöründe rekabet ve etkinlik ilişkisini 1997-2003 dönemi için araştırdıkları çalışmalarında Panzar ve Rosse (1987) modeline dayanan H istatistikleri tahminlerinin, AB bankacılık sektöründe literatürdeki diğer çalışmalarda olduğu gibi monopolcü rekabet yapısının mevcut olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Bu çalışmada Casu ve Girardone, Belçika ve Lüksemburg bankacılığında var olan rekabetin diğer AB üyesi ülkelere göre daha yüksek, Danimarka ve Avusturya bankacılığındaki rekabetin ise daha düşük olduğunu da belirtmişlerdir¹⁶.

Son olarak Fillipaki ve Staikouras (2006), 1998-2002 döneminde 15 AB ve 10 yeni AB üyesi ülkenin bankacılık sektöründe etkinlik ve rekabet ilişkisini incelemiştir. Panzar ve Rosse modeli tahmininden elde edilen H istatistiği değerlerinin AB bankacılığında monopolcü rekabet yapısını gösterdiğini belirten yazarlar, 10 yeni üyenin bankacılık sektöründe rekabetin eski AB üyelerine göre daha yüksek olduğunu sonucuna da ulaşmışlardır¹⁷.

Görüldüğü gibi YAEİ kapsamında geliştirilen modelleri kullanan ampirik çalışmalardan elde edilen bulgular, AB bankacılık sektörünün genel olarak 1990–2000 döneminde piyasa yapısı olarak monopolcü rekabeti gösterdiğini işaret etmektedirler. Çalışmamızın takip eden bölümünde literatürde yer alan YAEİ çalışmalarından elde edilen bulgular ışığında 1990–2000 döneminde Türk bankacılık sektörünün göstermiş olduğu piyasa yapısı hakkında genel bir yargıya

---

¹⁵ CLAESSENS, S. ve LEAVEN, L (2004) “What Drives Bank Competition? Some International Evidence”, *Journal of Money, Credit and Banking*, 36, s.563-584.

¹⁶ CASU, B. ve C. GIRARDONE (2006), “Bank Competition, concentration and Efficiency in the Single European Market”, *The Manchester School*, 74(4), s.441-468.

¹⁷ FILLIPAKI, N.K. ve C. STAIKOURAS (2006), “Competition and Concentration in the new European Banking Landscape”, *European Financial Management*, 12(3), s.443-482.

varılmaya çalışılacaktır.

III. TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNDE PİYASA YAPISI

Türk bankacılık sektörü, 1980 yılında uygulamaya konulan finansal serbestleşme programının ardından köklü değişikliklere uğramıştır. Bu programla faiz oranları, döviz kuru ve piyasaya giriş üzerindeki sınırlamalar kaldırılarak bankacılık sektöründe etkinlik ve rekabetin artırılması amaçlanmıştır. Bu uygulamanın ardından sektöre özellikle yabancı bankaların girişleri hızlanmış ve sektördeki banka sayısı 1980'de 43'den 2000'de 79'a yükselmiştir. Sonuç olarak toplam aktiflere göre 5 banka yoğunlaşma oranı da aynı yıllarda %64'den %48'e gerilemiştir.

Türk ekonomisi 1990-2000 aralığında iki ekonomik kriz yaşamış ve bu krizlerden bankacılık sektörü de önemli ölçüde etkilenmiştir. Özellikle 2001 Şubat krizi sektör üzerinde son derece olumsuz etkiler bırakmıştır. Çalışmada ele alınan dönem içinde yaşanan 1994 yılı ekonomik krizinin ardından, Türk bankacılığında önemli bir değişme meydana gelmiştir. Bu dönemden sonra kamunun bütçe açıklarını iç borçla finanse etmesi, bankacılık sektörünün para kazanma konusundaki ilgisini bu alana kaydırmıştır. Bu dönemden sonra Türk bankacılık sektörü reel sektöre kredi veren kurumlar niteliğini kaybetmiş ve devletin iç borçlarını finanse eden kurumlar niteliğine bürünmüştür¹⁸. Bankacılık, devlet iç borçlanma senetlerinden (DİBS) elde ettiği yüksek getirilerle reel sektöre kredi pazarlama konusundaki motivasyonunu kaybetmiştir. Buna ilaveten kamu bankalarının sektör içindeki paylarının da azaltılamaması, bu piyasada etkinliğin artması önündeki diğer bir engeli oluşturmuştur.

Türk bankacılık sektörü özellikle toplam aktif büyüklüğü açısından AB ile kıyaslandığında görece olarak oldukça küçüktür. Türk

---

¹⁸ Türk Ticaret Bankaları bu dönemden sonra, yüksek getirisinden yararlanmak için yurt dışından borçlanarak yurt içinde TL cinsinden kamu kağıtlarına yatırım yapmışlardır. Bu gelişme, bankaların yüksek döviz açık pozisyonlarıyla karşı karşıya kalmalarına neden olmuş ve döviz krizlerine hazırlıksız yakalanan bazı bankaların güç durumda kaldıkları görülmüştür. Ayrıca toplam aktifler içinde kredilerin payı da 1980'lerde %50'lerden 2000'lerde %30'lara gerilemiştir.

bankacılığı 1990-2000 döneminde sürekli fakat yavaş bir büyüme gösterirken toplam aktiflerin GSYİH'ya oranı 1980'lerde %30'lar, 1990'larda %50'ler, 2000 yılında da %85'lere kadar yükselmiştir. Bu olumlu gelişmeye rağmen aynı oran AB üyesi ülkelerde %200'ler seviyesini aşmaktadır. Türk bankacılığında karlılık AB bankacılığı ile kıyaslandığında ise, yüksek enflasyon rakamlarına rağmen karlılığın AB'ye göre yüksek olduğu görülmektedir. OECD verileri dikkate alındığında örneğin, net kar/toplam aktif oranı 1990-2000 döneminde Türk bankacılığında ortalama %2.5 iken, bu oran aynı dönemde AB'de ortalama %0.8'ler seviyesindedir¹⁹.

Türk bankacılığı, AB bankacılığı ile bazı yapısal farklılıklar göstermekle birlikte özellikle özel sermayeli bankaların yeni teknolojilere adaptasyonu, yeni finansal ürünlerin piyasaya sürülmesi, elektronik bankacılığın kullanımı ve sunulan hizmetlerin çeşitliliğinin artırılması, kredi kartı kullanımını yaygınlaştırma konusunda teknolojik alt yapının güçlendirilmesi gibi konularda 1990-2000 döneminde dikkati çeken bir gelişme kaydetmiştir.

Türk bankacılığı 1990'lı yıllarda genel olarak yukarıda karakterize edilmeye çalışılan yapıyı sergilerken ilk olarak Aydınli (1996), 1991-1994 döneminde ortalama 55 banka verisi kullanarak YAEİ kapsamında geliştirilmiş olan Panzar ve Rosse (1987) modeliyle tahmin ettiği *H* istatistiği değerlerine göre, 1991 ve 1992 yıllarında Türk bankacılık sektörünün monopolcü yapıya sahip olduğu, bu yapının 1992 ve 1994 yıllarında monopolcü rekabete doğru bir değişim gösterdiği sonucuna ulaşmıştır. Türk bankacılık sektöründe YAEİ kapsamında piyasa yapısını belirlemeye yönelik bazı çalışmaların bulguları aşağıdaki tabloda özetlenmiştir.

Tablo 3: Türk Bankacılık Sektöründe Piyasa Yapısı (NEIO çalışmaları)

Yazarlar	Dönem	Sonuç
Aydınli (1996)	1991-1994	M
Gelos ve Roldos (2004)	1994-2000	MC
Classens ve Leaven (2004)	1994-2001	MC
Güenalp ve Çelik (2006)	1990-2000	MC

M: Monopol, MR: Monopolcü rekabet

¹⁹ OECD (2002), *Bank Profitability*, Paris: OECD Pub.

Türk bankacılık sektöründe piyasa yapısının belirlenmesi konusunda yabancılar tarafından yapılan ayrıca bir çalışma olmamakla beraber, Türk bankacılık sektörünü de içine alan çalışmada Classens ve Laeven (2004), 1994-2001 dönemi için tahmin ettikleri Panzar ve Rosse H istatistiği değerinin Türk bankacılık sektörü için monopolcü rekabet piyasa yapısını gösterdiğini bulmuşlardır²⁰. Benzer bir çalışmada Gelos ve Roldos (2004) da tahmin ettikleri H istatistiği değerine göre Türk bankacılık sektörünün 1994-2000 döneminde monopolcü rekabet piyasa yapısı gösterdiğini belirtmişlerdir²¹.

Türk bankacılık sektörü piyasa yapısı tahminine yönelik diğer bir çalışmada Günalp ve Çelik (2006) ise, 1990-2000 dönemi için 34 banka verisi ile tahmin ettikleri Panzar ve Rosse (1987) H istatistiği değerine göre, ele alınan dönemde Türk bankacılığının monopolcü rekabet yapısı gösterdiği sonucuna ulaşmışlardır²².

Görüldüğü gibi Yeni Ampirik Endüstri İktisadı kapsamında geliştirilmiş olan modelleri kullanarak Türk bankacılık sektöründe piyasa yapısı tahmini yapan çalışmalar sınırlı olmakla birlikte, bu çalışmalardan elde edilen bulgular 1990'lı yıllarda Türk bankacılığının monopolcü rekabet piyasa yapısına sahip olduğu yargısına varmamıza neden olmaktadır. Bu bağlamda, özellikle 1980 sonrası uygulamaya konulan serbestleşme politikalarının Türk bankacılığında rekabet düzeyini olumlu etkilediği de söylenebilir.

SONUÇ

Avrupa Birliği ve Türkiye'de finansal alanda 1990'ların başından itibaren hızlı bir şekilde yaşanan serbestleşme süreciyle, hem birlik içinde hem de ülkemizde bankacılık sektöründe rekabetin artacağı beklenmiştir. AB'de 1990'larda yaşanan banka birleşmeleri bu sektörde yoğunlaşma oranını arttırmıştır fakat, görüldüğü gibi yeni ampirik endüstri iktisadı kapsamında geliştirilmiş olan modellere

²⁰ CLASSENS VE LEAVEN 2004, s.567.

²¹ GELOS, R. G. ve J. ROLDOS (2004), "Consolidation and Market Structure in Emerging Market Banking Systems", *Emerging Markets Review*, 5, s.39-59.

²² GÜNALP, B. ve ÇELİK, T. (2006), "Competition in the Turkish Banking Industry", *Applied Economics*, 38 (11), s.1335-1342.

dayanan çalışmalar AB bankacılık sektörünün monopolcü rekabet yapısı gösterdiği sonucuna ulaşmışlardır. Bu çalışmalardan elde edilen bulgular, yoğunlaşmanın yüksek olduğu endüstrilerde de rekabetçi bir yapının olabileceği varsayımını doğrular niteliktedir. Konumuz açısından diğer bir önemli sonuç ise Türk bankacılık sektörünün 1990–2000 dönemindeki piyasa yapısı ile aynı dönemde AB bankacılık sektörü piyasa yapısının birbirinden çok farklı olmadığıdır. Türk bankacılık sektörü kendi içinde bir takım yapısal sorunlar barındırmakla birlikte, AB bankacılığı gibi 1990’larda genel olarak monopolcü rekabet piyasa yapısı sergilemiştir.

KAYNAKÇA

- ALTUNBAŞ, Y. ve MOLYNEUX, P. (1994) “*The Concentration-Performance Relationship in European Banking*”, Institute of European Finance, University College of North Wales Research Papers in Banking and Finance, No: RP94/12, Bangor, Gwynedd, UK.
- AYDINLI, İ. (1996), *Türk Bankacılık Sistemi Piyasa Yapısı, 1991-1994*, Ankara: SPK Yayınları, No: 40.
- BAIN, J.S. (1951), “Relation of Profit Rate to Industry Concentration”, *Quarterly Journal of Economics*, 65, 293-324.
- BERGER, A.N. (1995), “The Profit-Structure Relationship in Banking: Test of Market Power and Efficient-Structure Hypotheses”, *Journal of Money, Credit and Banking*, 27,(2), 404-431.
- BIKKER, J. A. ve GROENEVELD, J. M. (2000), “Competition and Concentration in the EU Banking Industry”, *Kredit und Kapital*, 33, 62-98.
- BIKKER, J. A. ve HAAF, K. (2002) “Competition, Concentration and their Relationship: An Empirical Analysis of the Banking Industry”, *Journal of Banking and Finance*, 26, 2191-2214.
- BRESNAHAN, T. F. (1982) “The Oligopoly Solution Concept is Identified”, *Economics Letters*, 10, 87-92.

- CASU, B. ve C. GIRARDONE (2006), “Bank Competition, concentration and Efficiency in the Single European Market”, *The Manchester School*, 74(4), 441-468.
- ÇELİK, T. (2004) *Türk Bankacılık Sektörü Piyasa Yapısının Belirlenmesi*, H.Ü. SBE., Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- CLAESSENS, S. ve LEAVEN, L (2004) “What Drives Bank Competition? Some International Evidence”, *Journal of Money, Credit and Banking*, 36, 563-584.
- COCCORESE, P. (2004) Banking Competition and Macroeconomic Conditions: A Disaggregate Analysis, *International Financial Markets, Institutions and Money*, 14, 203-219.
- DE BANDT, O. ve DAVIS, E. P. (2000) Competition, Contestability and Market Structure in European Banking Sectors on the Eve of EMU, *Journal of Banking and Finance*, 24, 1045-1066.
- DEMSETZ, H (1973), “Industry Structure, Market Rivalry, and Public Policy”, *Journal of Law and Economics*, 16,(1), 1-9.
- DENİZER, C. (1997), “The Effects of Financial Liberalization and New Bank Entry on Market Structure and Competition in Turkey”, Washington D.C.: World Bank Policy Research Working Paper, No: WPS 1839, 1997.
- DENİZER, C. ve H. ÇİLLİ (1989), “Market Structure-Performance Relationship in Turkish Banking System”, Ankara: The Central Bank of the Republic of Turkey Staff Paper.
- ECB (European Central Bank) (2004), *Report on EU Banking Structure*, Frankfurt, November.
- EVANOFF, D.D. ve FORTIER, D.L. (1988), “Reevaluation of the Structure-Conduct-Performance Paradigm in Banking”, *Journal of Financial Services Research*, 1,(3), 277-294.
- FILLIPAKI, N.K. ve C. STAIKOURAS (2006), “Competition and Concentration in the new European Banking Landscape”, *European Financial Management*, 12(3), 443-482.

- GELOS, R. G. ve J. ROLDOS (2004), "Consolidation and Market Structure in Emerging Market Banking Systems", *Emerging Markets Review*, 5, 39-59.
- GÜNALP, B. ve ÇELİK, T. (2006), "Competition in the Turkish Banking Industry", *Applied Economics*, 38 (11), 1335-1342.
- HONDROYIANNIS, G., LALOS, S. ve PAPANETROU, E. (1999) "Assessing Competitive Conditions in the Greek Banking System", *Journal of International Financial Markets, Institutions and Money*, 9, (4), 377-391.
- KAYA, Y. T.(2002), "Türk Bankacılık Sektöründe Karlılığın Belirleyenleri: 1997-2000", Ankara: Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, MSPD Çalışma Raporları, No:2002/1.
- LAU, L.J. (1982), "On Identifying the Degree of Competitiveness from Industry Price and Output Data", *Economics Letters*, 10, 93-99.
- MOLYNEUX, P. (1993) *Market Structure and Profitability in European Banking*, Institute of European Finance, University College of North Wales Research Papers in Banking and Finance, No: RP93/9, Bangor, Gwynedd, UK.
- MOLYNEUX, P., WILLIAMS, L. ve THORNTON, J. (1994) "Competitive Conditions in European Banking", *Journal of Banking and Finance*, 18, 445-459.
- NATHAN, A. ve NEAVE, E.H. (1989) "Competition and Contestability in Canada's Financial System: Empirical Results", *Canadian Journal of Economics*, 22, 576-593.
- OECD, *Bank Profitability*, Paris: OECD Pub., 2002.
- OKUMUŞ, H. Ş. (2002), "Market Structure and Efficiency as Determinant of Profitability in the Turkish Banking Industry", *Yapı Kredi Economic Review*, 7(2), 65-88.
- PANZAR, J. C. ve ROSSE, J. N. (1987) "Testing for "Monopoly" Equilibrium", *Journal of Industrial Economics*, 35, 443-456.

- PILLOFF, S.J. ve RHOADES, S.A. (2002), "Structure and Profitability in Banking Markets", *Review of Industrial Organization*, 20, (1), 81-98.
- ROSSE, J. N. ve PANZAR, J. C. (1977) "Chamberlin vs. Robinson: An Empirical Test for Monopoly Rents", Bell Laboratories Economic Discussion Paper, No. 90.
- SHAFFER, S. (1982) *A Non-Structural Test for Competition in Financial Markets*, içinde: Proceedings of a Conference on Bank Structure and Competition, Federal Reserve Bank of Chicago, 225-243.
- SMIRLOCK, M. (1985), "Evidence on the (Non) Relationship between Concentration and Profitability in Banking", *Journal of Money, Credit and Banking*, 17, (1), 69-83.
- VESALA, J. (1995) *Testing for Competition in Banking: Behavioral Evidence from Finland*, Bank of Finland Studies E:1, Helsinki.
- WEILL, L. (2004) "On the Relationship Between Competition and Efficiency in the EU Banking Sector", *Kredit und Capital*, 37, (3), 329-352.